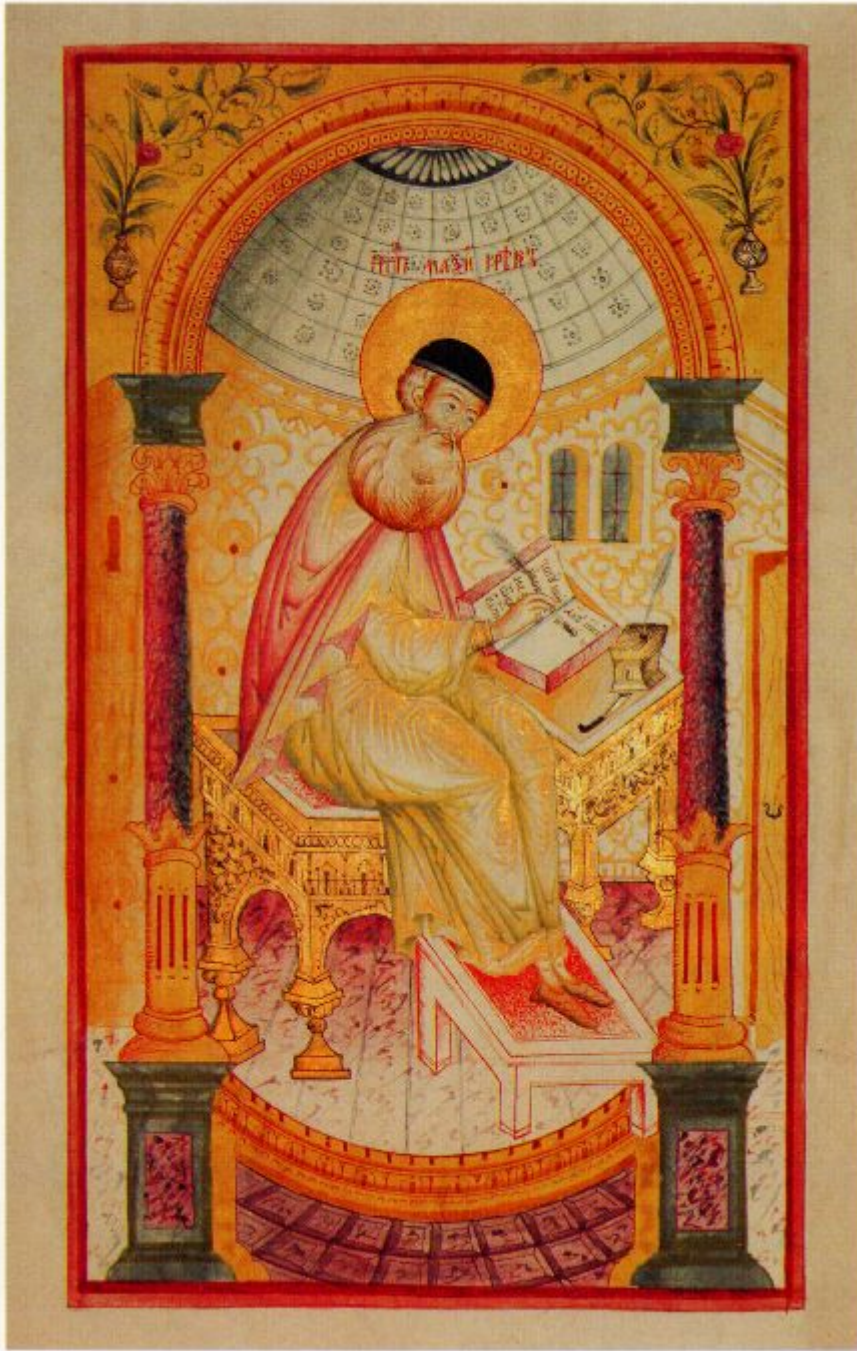

Βίος Αγίου Μαξίμου του Γραικού (6 - Το μαρτύριο του Αγίου Μαξίμου)

[/ Πεμπτουσία](#)

Έχουμε ήδη αναφερθεί στην θλιβερή κατάσταση του μοναχισμού, η οποία επικρατούσε στην Ρωσία τον 16ο αιώνα. Η τάση του άπληστου πλουτισμού των μοναχών οδήγησε στην μορφή της μοναστηριακής φεουδαρχίας, η οποία τους βύθιζε σε βιοτικές μέριμνες και οδηγούσε σε χαλάρωση και αλλοτρίωση της μοναστικής ζωής. Οι μοναχοί, αν και αρνούσαν τον κόσμο και τα πλούτη του, γίνονταν φεουδάρχες, όχι μόνο σε τεράστιες εκτάσεις κτημάτων, αλλά και σε χωριά, των οποίων οι κάτοικοι μεταβάλλονταν σε δουλοπάροικους εργαζομένους γι' αυτούς και ζώντας άθλια ζωή. Ο πλούτος οδηγούσε στην πολυτέλεια, την παρακμή της μοναχικής ζωής, την εκκοσμίκευση των μοναχών, την εισαγωγή της ιδιορρυθμίας και την αθέτηση των μοναχικών υποσχέσεων, ιδιαίτερα της ακτημοσύνης. Είναι αλήθεια ότι ο πλούτος δίδει στις Μονές αυτάρκεια και δυνατότητα ασκήσεως φιλανθρωπίας. Η διάδοση όμως της ιδιορρυθμίας στα μοναστήρια της Ρωσίας περί τα τέλη του 15ου αιώνα, που οφειλόταν στο πνεύμα της ατομοκρατίας που χαρακτήριζε την Αναγέννηση, έκανε τις Μονές να χάσουν τον κοινοβιακό χαρακτήρα τους και κατά συνέπεια την όποια φιλανθρωπική και κοινωνική δράση τους στον κόσμο.

Το ζήτημα της μοναστηριακής περιουσίας δίχασε τους μοναχούς της Ρωσίας σε δύο αντίθετα και αλληλομαχόμενα στρατόπεδα. Ίσως αυτό να οφείλεται στην τάση προς τα άκρα και τις υπερβολές, η οποία χαρακτηρίζει εν πολλοίς τους Ρώσους. Το αγεφύρωτο χάσμα χαρακτήρισε ο Γ. Π. Φεντότοφ «τραγωδία της ρωσικής αγιότητας»[1]. Την άποψη της πλήρους ακτημοσύνης είχε καθιερώσει στην Σκήτη του ο όσιος Νείλος Σόρσκυ (1433-1508) και απαιτούσε να εφαρμοσθεί και στις Μονές. Οι οπαδοί του ονομάστηκαν Ζαβόλγειοι. Ζούσαν βίο αναχωρητών, όπως και ο ίδιος, πέραν του ποταμού Βόλγα (ζα-Βόλζισκιγε) μεταξύ των λιμνών Μπιγιελούζερο και Κουμπένσκογε. Την άποψη ότι την ατομική μοναχική ακτημοσύνη

μπορεί να αναπληρώνει η κοινή μοναστηριακή ακτημοσύνη υποστήριζε ο όσιος Ιωσήφ Βόλοτσκυ (1440-1515)[2]. Κατ' αυτόν τον τρόπο οι μοναχοί παραμένουν ακτήμονες, συντηρούνται δε από την κοινή περιουσία της Μονής ζώντας αμέριμνοι τον αυστηρό κοινοβιακό βίο. Οι οπαδοί του Ιωσήφ ονομάζονταν Ιωσηφίτες.

Το θέμα της μοναστηριακής περιουσίας συζήτησε στο τέλος των εργασιών της η Σύνοδος του 1503. Δυστυχώς δεν σώζονται τα πρακτικά της Συνόδου και οι ιστορικές πηγές είναι φτωχές σε ειδήσεις όσον αφορά την εξέλιξη των πραγμάτων. Μεταγενέστερη πηγή αναφέρει ότι ο όσιος Νείλος έθεσε το θέμα απροσδοκίτως. Τον αντιμετώπισε ο πανίσχυρος Ιωσήφ, έχοντας με το μέρος του όλους τους αρχιερείς και τους πιο πολλούς αντιπροσώπους των Μονών. Η απόφαση της Συνόδου ήταν ότι οι ιεράρχες και οι Μονές δεν τολμούν να παραχωρήσουν την μοναστηριακή περιουσία και τις κτήσεις τους, γιατί είναι «θείες, ως αφιερωμένες και παραδομένες στον Θεό»[3]. Ο Γρηγόριος Παπαμιχαήλ κάνει μία ουσιαστική παρατήρηση επί του θέματος: «Δεν διέφευγε, βεβαίως, την προσοχήν της συνόδου, ότι όπισθεν των ζαβολγείων αναχωρητών ενήργει αυτός ο μονάρχης, υποστηρικτής των ιδεών αυτών, πάντως ουχί εξ ενδιαφέροντος προς βελτίωσιν του μοναχικού βίου, αλλ' εκ λόγων πολιτικής σκοπιμότητος και προσωπικής φύσεως»[4].

Πρέπει να σημειωθεί «ότι ο όσιος Νείλος και οι ομόφρονές του δεν είναι κατά της εκκλησιαστικής περιουσίας εν γένει, αλλά μόνον κατά της φεουδαρχίας των μοναστηρίων. Φαίνεται ότι δέχονται την ύπαρξιν μερικών αγρών και κτημάτων καλλιεργουμένων υπό των ιδίων των μοναχών διά τας ανάγκας των, τάσσονται όμως σφοδρώς κατά της κυριαρχίας επί χωρίων και κατά περιττών κτημάτων»[5]. Οι Ιωσηφίτες και οι Ζαβόλγιοι κατανοούσαν διαφορετικά τον σκοπό αποκτήσεως μεγάλης περιουσίας από τις Μονές[6].

Οι Ιωσηφίτες πρόβαλλαν μια νέα αντίληψη, η οποία στηριζόταν στον πλούτο, την δύναμη, την μεγαλοπρέπεια, τον εντυπωσιασμό, για την αποστολή του μοναχισμού, της Ρωσικής Εκκλησίας και του ρωσικού κράτους στην ρωσική κοινωνία, στον ορθόδοξο χώρο και σε όλον τον χριστιανικό κόσμο. Η αντίληψη, αν και αντίθετη στην Ορθόδοξη Παράδοση, ήταν αποδεκτή από πολλούς Ρώσους ιεράρχες και μοναχούς. Έτσι κατανοείται η προβολή της θεωρίας της Τρίτης Ρώμης για την Εκκλησία της Ρωσίας και την ανάγκη ρήξεως των κανονικών σχέσεων προς το Οικουμενικό Πατριαρχείο[7]. Οι Ζαβόλγειοι μοναχοί έβλεπαν στις αντιλήψεις των Ιωσηφιτών νόθευση της γνήσιας ορθοδόξου παραδόσεως και ασκήσεως. Ήταν υπέρ της διατηρήσεως των κανονικών σχέσεων με το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως.

Μετά την απόφαση της Συνόδου ο όσιος Νείλος απεσύρθη στο ερημητήριό του. Το ζήτημα όμως δεν τελείωσε. Ο πρώην πρίγκιπας Βασίλειος Ιβάνοβιτς Πατρικέγεφ εξορίστηκε στην Μονή του Αγίου Κυρίλλου και έγινε ακουσίως μοναχός με το όνομα Βασσιανός Κοσόι. Γνώρισε τον όσιο Νείλο, τον έκανε γέροντά του, ήταν δε συνειδητός και ευλαβής μοναχός. Μετά την κοίμηση του οσίου (1508) ανέλαβε αγώνα κατά της μοναστηριακής κτημοσύνης και υπέρ των ασκητικών ιδεών του. Η πολεμική του, με συγγράμματα αλλά και με τον προφορικό λόγο, ήταν εμπαθής και άκαρπη. Συνέταξε ένα δικό του Πηδάλιον της ακτημοσύνης, στο οποίο συγκέντρωσε από τους Ιερούς Κανόνες όλο το υλικό υπέρ των απόψεων των ακτημόνων.

Ο άγιος Μάξιμος ήλθε στην Μόσχα, όταν η πολεμική του Βασσιανού ήταν στην ακμή της. Ο Βασσιανός πλησίασε τον άγιο και ζήτησε να μάθει τις απόψεις του για το ζήτημα της ακτημοσύνης. Στο πρόσωπό του βρήκε σπουδαίο σύμμαχο. Ο άγιος Μάξιμος, αυστηρός μοναχός, «φιλαλήθης, ειλικρινής και ευθύς»[8], «τολμηρός στην σκέψη, άφοβος στην έκφραση»[9], «αποδύθηκε στον αγώνα με ενθουσιασμό και πάθος», αν και αντιλαμβανόταν ότι η ανάμειξή του σε μια έριδα τόσο οξεία ήταν κάτι το επικίνδυνο. Επιδοκίμασε την προσπάθεια του Βασσιανού για τον γνήσιο μοναχισμό. Ο άγιος Μάξιμος στο έργο του Διά-λογος για την ορθή μοναχική ζωή, «αξιολογεί τα βιβλικά και πατερικά επιχειρήματα των δύο τάσεων με την μορφή διαλόγου μεταξύ “Φιλοκτήμονος” και “Ακτήμονος”, χωρίς όμως να καταδικάζει ρητώς την κτήση περιουσίας από τις Μονές. Ο ήρεμος όμως διάλογος δεν ήτο πλέον δυνατός»[10]. Η ώρα των κινδύνων και της αρχής του μαρτυρικού δράματος του αγίου Μαξίμου πλησίαζε.

Η διόρθωση και η κάθαρση των διαφόρων λειτουργικών βιβλίων έκαναν πολλούς να δυσανασχετήσουν, νομίζοντας ότι ο άγιος στρέφεται κατά της αγιότερης πίστης, αποκαλύπτοντας τις προλήψεις και δεισιδαιμονίες που υπήρχαν σε αυτά.

Με το ίδιο αίσθημα δυσπιστίας φέρονταν και προς τα διορθωμένα βιβλία. Ο Μάξιμος ήταν υποχρεωμένος να υποστεί αυτήν την βαρεία δοκιμασία, η οποία συχνά προερχόταν από εκείνους που στέκονταν ψηλά στην κοινωνία και προσπαθούσαν να την διαφωτίσουν και να την μεταρρυθμίσουν. Μερικοί, οι εκλεκτότεροι άνθρωποι εκείνης της εποχής, εκτιμούσαν πολύ τα έργα του σοφού Έλληνα, πρόσεχαν με ευγνωμοσύνη τις νουθεσίες του και πολλοί από αυτούς θεωρούσαν ως τιμή να ονομάζονται μαθητές του. Σε άλλους κύκλους της κοινωνίας ήδη ακουγόταν γογγυσμός και εκφραζόταν η αμφιβολία: «Είναι δυνατόν, έλεγαν, να διορθώσει βιβλία, διά των οποίων τόσο άγιοι άνδρες ευαρέστησαν τον Κύριο; Ο Μάξιμος δεν διορθώνει, αλλά φθείρει τα άγια βιβλία και επιφέρει ύβρη στους θαυματουργούς αγίους της Ρωσίας»[11].

Ο θαρραλέος έλεγχος των ακροατών των κηρυγμάτων του για την άγνοια και παράβαση των εντολών του Κυρίου, την πίστη στις δεισιδαιμονίες, την τυπολατρία, την επίπλαστη εξωτερική ευσέβεια και τα διάφορα ελαττώματα αύξησαν την εναντίον του αντιπάθεια. Η αντίθεσή του προς τα έθιμα του τόπου, που τα περισσότερα ήταν ειδωλολατρικής προελεύσεως, καταγράφηκε ως μεγάλη ασέβεια. Εναντίον του ήταν προσωπικά δυσαρεστημένοι και οι ισχυροί, τους οποίους κατηγορούσε για την σκληρότητα, αδικία και την δωροδοκία στα δικαστήρια. Πολλοί αισθάνονταν προσβολή για τις επιπλήξεις. Η οργή τους όμως παρέμενε εσωτερική, γιατί ο άγιος Μάξιμος είχε την προστασία του μεγάλου ηγεμόνα, ο οποίος ήθελε να τον συμβουλευέται, είχε την εύνοια του μητροπολίτη Μόσχας Βαρλαάμ και πολλούς ισχυρούς φίλους και προστάτες.

«Οι οξύτερες, αν και δίκαιες, επικρίσεις του Αγιορείτου κατά της διαστροφής του μοναχικού βίου, του πλούτου και της χλιδής, που αγαπούσαν να περιβάλλουν εαυτούς οι επίσκοποι και οι ηγούμενοι των ρωσικών Μονών της εποχής εκείνης, διήγειραν εναντίον του όλη σχεδόν την εκκλησιαστική ιεραρχία»[12].

Με την πάροδο του χρόνου, λόγω διαφόρων γεγονότων, ο άγιος Μάξιμος έχασε την εύνοια του μεγάλου ηγεμόνα και τους προστάτες του[13]. Ο μεγάλος ηγεμόνας ως απόλυτος άρχοντας, θεωρούσε εχθρική κάθε έκφραση ελεύθερης γνώμης. «Δεν μπορούσε να ανεχθεί την ευθύτητα και την παρρησία»[14] και μάλιστα όταν εξασκούσε δυσμενή κριτική για τις πράξεις του[15]. Τον Δεκέμβριο του 1521, ο Βασίλειος Γ΄ απομάκρυνε διά της βίας τον μητροπολίτη Βαρλαάμ[16] και διέταξε την φυλάκισή του στην Μονή Kamennyj κοντά στην λίμνη Koubenskoe, επειδή δεν υποχωρούσε στην πραγματοποίηση των ιδιοτελών σκοπών του και «αρνήθηκε να απομακρυνθεί από την βυζαντινή παράδοση»[17]. Στην θέση του τοποθέτησε, χωρίς κανονική εκλογή, τον Φεβρουάριο του 1522, τον Δανιήλ, ο οποίος έδειξε την αντιπάθεια και το προσωπικό του μίσος κατά του αγίου Μαξίμου.

Ο ηγεμόνας προτίμησε τον Δανιήλ «ως τον μάλλον δουλόφρονα και άρα κατάλληλον διά τους υστεροβούλους σκοπούς του»[18].

Ο Δανιήλ ήταν δοξομανής[19]. Ο άγιος Ιωσήφ δεν τον συμπεριλαμβάνει μέσα στους δέκα διαδόχους του, και γι' αυτό ζεί στην αφάνεια[20]. Κατέλαβε όμως τον ηγουμενικό θρόνο της Μονής του Οσίου Ιωσήφ στο Βολοκολάμσκ, ως διάδοχος του ιδρυτή της, σε ηλικία τριάντα ετών. Η μόρφωσή του ήταν ανώτερη των μορφωμένων μοναχών. Με την εντατική του προσωπική προσπάθεια απέκτησε την γνωστή πολυγλωσσία της εποχής του, χρησιμοποιώντας την πλούσια βιβλιοθήκη της Μονής. Στο συγγραφικό του έργο φαίνεται η πολυμαθειά του, απουσιάζει όμως η πρωτοτυπία. Στην πολύ φτωχή ρωσική φιλολογία τα συγγράμματά του χρησίμευαν ως εκκλησιαστική εγκυκλοπαίδεια.

Ο Δανιήλ ανταποκρίθηκε στις προσδοκίες του ευεργέτου του σιωπώντας για τις πολλές παρανομίες του[21]. Σε μερικές μάλιστα ήταν και συνεργός. Με δόλο παρέδωσε στον μεγάλο ηγεμόνα τον πρίγκιπα Βασίλειο Σεμιάκιν. Το 1525 επέτρεψε, ενέκρινε και ευλόγησε τον δεύτερο γάμο του μεγάλου ηγεμόνα, παρά την γνωμάτευση των πατριαρχών της Ανατολής και του Αγίου Όρους για το παράνομο και αντικανονικό της πράξεως, με την Ελένη Γκλίνσκαϊα, αναγκάζοντας την πρώτη άτεκνη σύζυγό του Σολομωνία, μετά από είκοσι χρόνια γάμου, να καρεί μοναχή, αρχικά σε Μονή της Μόσχας και κατόπιν στο Σουζντάλ, προκαλώντας πολύ μεγάλο σκάνδαλο[22].

Αρχοντες και λαός χαρακτήρισαν τον δεύτερο γάμο ως μοιχεία τον δε μητροπολίτη παραβάτη και προδότη των ιερών κανόνων. Ο Δανιήλ δικαιολόγησε την πράξη του επικαλούμενος πολιτικές σκοπιμότητες. Πολλοί ζηλωτές της εκκλησιαστικής τάξεως αναφέρονται στην δουλοπρεπή υποχωρητικότητα στις ορέξεις του ηγεμόνα. Συγγραφείς, οι οποίοι ασχολήθηκαν με την ιστορία της εποχής εκείνης και τον βίο του αγίου Μαξίμου, αναφέρουν ως βασικό λόγο της διώξεώς του την στάση του στον γάμο του μεγάλου ηγεμόνα.

Σημειώνει ο πρίγκιπας Κούρμπσκι: «Αλλά αυτός, ο ειρημένος Βασίλειος, μέγας κατά την υπερηφάνεια και απανθρωπιά του πρίγκιπας, όχι μόνο δεν άκουσε τέτοιους μεγάλους και σοφούς άντρες, αλλά τον μακάριο Βασσιανό, συγγενή του εξ αίματος, τον έπιασε και πρόσταξε να τον φυλακίσουν... άλλους δε άγιους άντρες τους έκλεισε στην φυλακή έως θανάτου (αναμεταξύ τους τον Μάξιμο τον φιλόσοφο...) κι άλλους πρόσταξε και τους σκότωσαν»[23].

Ο πρίγκιπας Σερμπάτοφ αναφέρει: «Όταν λοιπόν ήλθε εις δεύτερο γάμο, πολλοί βρέθηκαν εναντίον... Και υπέστησαν και άλλοι πολλά, μεταξύ δε τούτων ήτο και ο μόνος διάσημος διά την σοφίαν και αγιότητα του βίου του Γραϊκός Μάξιμος ο

Φιλόσοφος»[24]. Ενώ ο Καραμζίν στην Ιστορία του γράφει: «Έχουν να λένε, ότι ο ευσεβής εκείνος άντρας (δηλαδή ο άγιος Μάξιμος) δεν ευνοούσε το διαζύγιο, εν πάση περιπτώσει υπάρχει μεταξύ των έργων του και μια επιστολή προς εκείνους που χωρίζουν αναιτίως τās συζύγους των»[25].

Ο Ζμάκιν σημειώνει: «Σ' όλα αυτά προστέθηκε κι ένα άλλο ζήτημα, που αφορούσε άμεσα τον Μέγα Πρίγκιπα, εναντίον των επιθυμιών και σχεδίων του οποίου ετάχθη κατηγορηματικά ο Μάξιμος ο Γραικός, όπως και ο Βασιανός. Πρόκειται για το διαζύγιο... Το ότι η πρώτη δίκη έγινε εννέα μήνες προ του διαζυγίου δε σημαίνει ότι οι αντιρρήσεις του Μαξίμου δεν έπαιξαν ρόλο στα δεινοπαθήματά του. Κάθε άλλο, ο μέγας πρίγκιπας φρόντισε να τελειώσει με τον Μάξιμο, ώστε να απαλλαγεί μια και καλή από τις επικρίσεις του»[26].

Ο Βλαδίμηρος Ικόννικοφ δεν συμφωνεί ότι «κύρια αιτία των δεινών του Μαξίμου υπήρξε η αντίθεσίς του προς το διαζύγιον του Βασιλείου Ιβάνοβιτς μετά της Σολομονίδος! Η στάσις του Μαξίμου ως προς το διαζύγιο, όσο αδιάλλακτη κι αν ήταν, μπορούσε να προκαλέσει την δυσαρέσκεια μόνον του Μεγάλου Πρίγκιπα, να τον κάνει να μεταβάλει τα συναισθήματα που έτρεφε υπέρ αυτού, αλλά δεν υπήρχε και λόγος να τον θέσει υπό διωγμό, διότι απλούστατα δεν είχε τί να φοβηθεί»[27].

Πηγή: Άπαντα Αγίου Μαξίμου Γραικού, Αγίου Μαξίμου Γραικού Λόγοι, Τόμος Α΄, Μετάφραση: Μάξιμος Τσμπένκο - Τιμόθεος Γκίμον, Έκδοσις Ιεράς Μεγίστης Μονής Βατοπαιδίου, Άγιον Όρος 2011.

---

[1]. Οσίου Νείλου Σόρσκυ, Άπαντα τά ασκητικά, εκδ. Ορθόδοξη Κυψέλη, Θεσσαλονίκη 1985, σ. 356.

[2]. Γρηγορίου Παπαμιχαήλ, ό.π., σ. 234.

- [3]. Γρηγορίου Παπαμιχαήλ, ό.π., σ. 236.
- [4]. Γρηγορίου Παπαμιχαήλ, ό.π., σ. 235.
- [5]. Οσίου Νείλου Σόρσκυ, Άπαντα τά ασκητικά, ό.π., σ. 65.
- [6]. Γεωργίου Φλορόφσκυ, ό.π., σσ. 38-48.
- [7]. Βλ. Βλασίου Φειδά, ό.π., σ. 219.
- [8]. Γρηγορίου Παπαμιχαήλ, ό.π., σ. 241.
- [9]. Νίκου Καζαντζάκη, Ιστορία τής Ρωσικής Λογοτεχνίας, τόμ. Α΄, Αθήναι, χ.χρ., σ. 71.
- [10]. Βλασίου Φειδά, ό.π., σ. 220.
- [11]. Άγιος Μάξιμος ο Γραικός, ο φωτιστής τών Ρώσων, ό.π., σσ. 62-63.
- [12]. Vasilij Zhmakin, Mitropolit Daniil i ego sochinenija (Ο μητροπολίτης Δανιήλ καί τά έργα του), Μόσχα 1881, σ. 165.
- [13]. Βλ. Χρήστου Λασκαρίδη, «Βυζαντινή Παράδοση καί τάσεις τής Μοσχοβίτικης Εκκλησίας στά χρόνια τού Μαξίμου τού Γραικού», Βυζαντινά 17, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 238. «Τό πιό σημαντικό γεγονός αυτών τών ετών, πού έχει δυσμενέστατες επιπτώσεις στήν τύχη τού Έλληνα λογίου, είναι ότι στήν δεκαετία τού 1520 η τσαρική εξουσία στό πρόσωπο τού Βασιλείου Γ΄, ενώνεται οριστικά πλέον μέ τούς Ιωσηφίτες, πού είναι οι δημιουργοί καί οι εκφραστές τής θεωρίας τής θεοκρατικής απολυταρχίας».
- [14]. Π. Κανελλόπουλου, ό.π., σ. 101.
- [15]. Χρήστου Λασκαρίδη, ό.π., σ. 233. «Η εμφάνιση τού Μαξίμου στήν Ρωσία συμπίπτει μέ ριζικές οικονομικές, κοινωνικές καί πολιτικές ανακατατάξεις. Τό σημαντικότερο γεγονός στήν πολιτική ζωή τής χώρας μετά τήν αποτίναξη τού μογγολικού ζυγού είναι η ενίσχυση τής απολυταρχικής εξουσίας, μίας εξουσίας πού από τά πρώτα της βήματα στοχεύει στήν υλοποίηση τής ιδέας τής Τρίτης Ρώμης».

[16]. Χρήστου Λασκαρίδη, ό.π., σ. 238. «Ο μητροπολίτης Βαρλαάμ δέν είναι μόνο ότι συμ-παθούσε τήν παράταξη τών ακτημόνων, αλλά ήταν καί ο πραγματικός προστάτης τού Μαξίμου τού Γραικού, τόν οποίον επί τών ημερών του πολλά ισχυρά άτομα, υψηλώς ιστάμενα, άρχισαν νά τόν επιβουλεύονται».

[17]. Χρήστου Λασκαρίδη, ό.π., σ. 239.

[18]. Γρηγορίου Παπαμιχαήλ, ό.π., σ. 248.

[19]. Γρηγορίου Παπαμιχαήλ, ό.π., σ. 249.

[20]. Χρήστου Λασκαρίδη, ό.π., σ. 234.

[21]. Βλ. Χρήστου Λασκαρίδη, ό.π., σ. 239. «Πειθήνιο καί άβουλο όργανο καθώς ήταν τής πολιτικής εξουσίας, πρόσφερε ανεκτίμητες υπηρεσίες στόν ηγεμόνα τής Μόσχας».

[22]. «Ταπεινή καί ευλαβής, η πρώτην πριγκίπισσα ζούσε απολύτως ασκητικά, πρόκοψε στήν αρετή καί αξιώθηκε νά λάβει τό χάρισμα τών θαυμάτων. Εκοιμήθη ειρηνικά εν Κυρίω στίς 16 Δεκεμβρίου τού 1542. Όσο για τόν άδικο καί σκληρόκαρδο σύζυγό της, ο Θεός δέν ευλόγησε τόν δεύτερο γάμο του: ο πρωτότοκος γιός του ήταν ο αιμοδιψής Ιβάν Δ΄ ο Τρομερός, καί ο δευτερότοκος γεννήθηκε διανοητικά καθυστερημένος». Νέος Συναξαριστής τής Ορθοδόξου Εκκλησίας, τόμ. 4, εκδ. Ίνδικτος, Αθήναι 2005, σ. 176.

[23]. Knjaz Andrej Kurbskij, «Istorija o velikom knjaze moskovskom» («Ιστορία περί τού μεγάλου πρίγκιπα τής Μόσχας»), Skazanija knjazja Kurbskogo (Αφηγήσεις τού πρίγκιπα Κούρμπσκυ), Αγία Πετρούπολη 1868, σ. 5.

[24]. Knjaz Mikhail Scherbatov, Istorija Rossijskaja ot drevnejshikh vremen (Ιστορία τής Ρωσίας από τών αρχαιοτάτων χρόνων), τόμ. 5, τμ. 1, Αγία Πετρούπολη 1786, σσ. 2-3.

[25]. Nikolaj Karamzin, Istorija gosudarstva rossijskago (Ιστορία τού Ρωσικού Κράτους), τόμ. 7, κεφ. III, Αγία Πετρούπολη 1819, σ. 180.

[26]. Vasilij Zhmakin, Mitropolit Daniil i ego sochinenija (Ο μητροπολίτης Δανιήλ καί τά έργα του), Μόσχα 1881, σσ. 168-169.

[27]. Vladimir Ikonnikov, Maksim Grek i ego vremija. Istoricheskoe izledovanie, Κίεβο 21915, σσ. 465-481.